

Assumpta Montellà

Elisabeth Eidenbenz

Més enllà
de la Maternitat d'Elna

arallibres

A mode de presentació

Al voltant de la Guerra Civil i, en les facetes més diverses, s'han conegut i sabut fets de comportaments extraordinaris en tots els àmbits. Alguns des del moment en què es van produir, altres amb el pas dels anys, però pocs han impactat tant com el que va fer la mestra Elisabeth Eidenbenz i la seva generosa actuació vers les mares exiliades de la Guerra Civil i centenars d'infants a la Maternitat d'Elna, a la comarca del Rosselló.

Una tasca que mai no va ser oblidada per aquelles dones que gràcies a ella van poder donar feliçment llum als seus fills. Nens que en esdevenir adults van conservar el record, l'estima o el contacte amb aquella dona valerosa i, per la gran majoria de la gent, desconeguda.

L'Ajuntament d'Elna, mares i fills (gairebé sis-cents) que van néixer a la «Maternitat Suïssa» d'Elna, i posteriorment n'Assumpta Montellà amb un rigorós i càlid estudi monogràfic, impulsaren la figura i la tasca d'Elisabeth Eidenbenz. Tots ells ajudaren a divulgar o fer conèixer amb més profunditat l'obra del Servei Civil Internacional, SCI, del Cartell d'Ajuda Suïssa als Nens de la Guerra Civil Espanyola, que funcionà des del novembre del 1939 fins avançat el 1944, quan els nazis la van tancar durant l'ocupació de França. Ens mancava, però, una biografia més profunda i personal de qui en fou el cor i l'ànima. Aquesta és l'aportació humana i propera que tracta aquest llibre. La biografia d'Elisabeth Eidenbenz. La descripció i anàlisi de la seva trajectòria vital, personal i professional més íntima. Des dels anys trenta del segle passat fins al moment d'ara.

La tardor del 2005, en una població a la rodalia de Viena, amb els responsables del Memorial Democràtic, Maria Jesús

Bono i Ignasi Sardà, anàrem a veure-la a casa seva amb la mateixa Assumpta Montellà, el seu marit Jordi i jo mateix. La idea era que fos precisament l'antiga mestra responsable d'actes tan exemplars qui inaugurés l'Exposició sobre la Maternitat d'Elna. Una exposició que volta pertot arreu, pobles i ciutats, que ha estat possible gràcies a l'esforç de tots els implicats en els fets viscuts.

Elisabeth Eidenbenz ens va dir que la seva edat i el seu estat de salut ho feien impossible. Que no volia tampoc cap mena de protagonisme. No per això amagava la seva satisfacció.

Passàrem una tarda inoblidable amb ella, ens mostrava les fotografies dels seus «nens», ens explicava la trajectòria de feina dedicada als altres al llarg de tota la seva vida. En el seu castellà de caires cantelluts escoltàvem les explicacions d'una dona forta, de tracte distant que fins i tot ens semblava dura per a la nostra mentalitat catalana i meridional.

Moguts pel nostre interès, per comunicar-li l'agraïment del poble català per tot el que va fer per les mares i els infants víctimes d'un exili obligat per fugir de la violència franquista, allargàrem la visita fins a cansar-la potser massa.

Abans d'acomiarar-nos-en, havíem vist que una senzilla i petita creu de fusta presidia la cambra, li vam preguntar si tot el que havia fet, si tota una actuació tan normal i audaç alhora, era resultat de la seva fe religiosa, la seva resposta, nítida, clara i precisa, fou: «Sí».

Més enllà de les creences de cadascú, Assumpta Montellà ha fet una vivisecció de la vida d'una aleshores jove mestra que per altruisme es dedicava al pròxim. La biografia d'una noia poc polititzada, de família profundament religiosa protestant, que volia fer un món més just donant el que tenia a l'abast ella mateixa. En aquest llibre ha sabut arribar al fons del seu cor i dels seus pensaments.

Josep Maria Solé i Sabaté

*Per a Joana, la meva filla,
que ha tingut el privilegi de
conèixer Elisabeth Eidenbenz
i percebre de prop els seus ideals.*

*Per a Nicolas Garcia, batlle d'Elna.
Sense el seu ajut aquesta història
encara restaria en l'oblit.*

Per a Bethli.

*A l'atzar agraeixo tres dons: haver nascut dona,
de classe baixa i nació oprimida.
I el tèrbol atzur de ser tres voltes rebel.*

Maria-Mercè Marçal

El perquè d'aquest llibre

Aquest llibre voldria ser una biografia d'Elisabeth Eidenbenz, coneguda bàsicament perquè del 1939 al 1944 va aixopugar cinc-cents noranta-set dones embarassades, exiliades republicanes, en un casalot abandonat d'Elna, al sud de França.

Però en realitat és molt més que una biografia perquè és un compendi de dades, sentiments, emocions... tot barrejat amb l'admiració que sento vers la seva persona.

Per a mi, la Maternitat d'Elna ha estat un punt d'inflexió a la meua vida, tant personal com professional, i escriure sobre la seva protagonista és un privilegi.

De la seva història s'ha dit que és *la llista de Schindler* a la catalana perquè també va salvar moltes vides en temps de guerra. En tot cas forma part d'aquella llarga llista d'herois anònims, compromesa amb uns ideals que portava a peu de carrer, deixant les utopies pels teòrics. És tota una llegenda viva i escriure sobre els herois no és fàcil.

Reconec que tinc poca perspectiva, tant temporal com emocional, per fer una biografia objectiva, però de fet, tampoc no ho pretenc del tot, i segur que la meua subjectivitat sumarà més que no pas restarà.

No puc obviar que estimo Elisabeth Eidenbenz, i que tots aquests anys en què he compartit amb ella el que anava sorgint, tant del passat com del present, han servit per apropar-nos, conèixer-nos i crear un vincle fort.

Recordo la primera vegada que ens vam veure personalment. He de confessar que em va decebre, i ho dic amb la boca petita perquè no se'm mal interpreti.

Portàvem més de mig any mantenint una correspondència epistolar, jo li feia preguntes per carta i ella em contestava, i amb les seves respostes anava completant el trencaclosques de la Maternitat d'Elna.

Entre línies vaig voler veure la dona idealitzada per mi. Tendrà, afable, afectuosa... i quan ens vam trobar vaig entendre que tenia al davant una persona rígida, freda... amb una cortesia exquisida però distant. No hi va haver abraçada sinó una forta encaixada de mans i una mirada penetrant que m'observava.

La dolça Elisabeth que jo havia imaginat s'havia esfumat en qüestió de segons.

Amb tot, la sintonia entre ella i jo hi va ser des del primer moment, si més no quan va veure que mirava els seus discos de vinil, em va preguntar:

Quin compositor li agrada?

Mozart i un poquet de Mompou. Vaig respondre.

Hauria de provar amb Bach. Em va dir tota decidida.

Vaig entendre que la música podria ser el fil conductor de la nostra relació, i mentre parlàvem de Mozart, Bach i Mompou s'anaven fent els ponts de confiança necessaris per entrar dins la seva vida.

Ens vam asseure al voltant d'una taula del seu menjador amb més de vuit-centes fotografies de la Maternitat d'Elna. No m'ho podia creure... aquella dona ho havia fotografiat tot. Les tenia totes ordenades cronològicament, amb la data, el nom de la persona que hi sortia, tot amb una precisió suïssa, mai més ben dit.

Eren fotografies del dia a dia de la maternitat, amb dones cuinant, netejant, alletant els seus nadons, cosint, ballant, cantant... i tothom semblava feliç.

Vaig fer-li notar que estaven en guerra i contrastava que en les fotografies qui més qui menys reia, semblava que estaven dins una bombolla, aliens als desastres de la guerra. Em va dir: *Vaig intentar fer una illa de pau enmig d'un oceà de destrucció.*

Just en aquell moment vaig entendre que tenia al davant una gran dona. Aquelles fotografies només eren la punta de l'iceberg.

Em vaig submergir dins aquesta història estirant el fil principal d'un cabdell que mai no s'acaba perquè hi ha una connexió entre el passat i el present, com si els fets de la Maternitat d'Elna tinguessin una tercera dimensió i es desplaçessin dins el temps portant-nos uns valors que encara avui ens fan molta falta.

Una munió de joves de casa nostra s'han emocionat amb aquesta història, i han après que la generositat, la solidaritat, el pacifisme i el treball en equip que practicava Elisabeth Eidenbenz fa setanta anys són vigents perquè hi continua havent guerres, exilis, dones humiliades, gent desvalguda i camps de refugiats.

Una alumna d'un IES de Catalunya que m'havia escoltat en una conferència de la Maternitat d'Elna em va escriure un correu electrònic que deia: *He buscat en el meu trosset de món com podia ajudar, i aquesta nit he portat un bol de sopa calenta a un sense sostre que dormia en un caixer a prop de casa... Ja sé que només és una gota dins la immensitat d'un mar i que una flor no fa estiu, però de moment he començat a caminar pel camí correcte.*

Un noi d'un altre IES em va explicar: *Jo tenia els somnis trencats des de la separació dels meus pares. Avui, sabent el que havia fet l'Elisabeth, he refet els meus somnis.*

Hi ha més d'un centenar de nenes que es diuen Elna per aquesta història, carrers i places de Catalunya que porten el nom de Maternitat d'Elna, i llars d'infants que posen una placa a l'entrada tot recordant altres nens en guerra, evocant l'episodi d'Elna.

Per tot plegat, la figura d'Elisabeth Eidenbenz mereix moltes lectures. Des del feminisme més reivindicatiu, perquè la seva vida ha fet que la invisibilitat del gènere femení dins la història

sigui menor, fins a la recuperació de la memòria històrica de totes les persones silenciades, represaliades i mortes per Franco primer, i per Hitler, Mussolini i Stalin, després, dictadors tots ells coetanis de la mateixa Elisabeth.

I si a tot el seu bagatge històric i biogràfic hi afegim un component pedagògic, mirant la seva vida des del present però amb una projecció de futur (recordem les petites Elnes d'ara), tot el que ha viscut ens ha de servir per aprendre.

Recopilar tot això no ha estat fàcil, ella continua guardant distàncies, però ja he après a interpretar els seus silencis i les seves mirades que compensen el seu gest germànic. He posat el meu sentiment allà on comença la fredor del seu caràcter, sense desvirtuar gens ni mica el contingut, però és la meva percepció dels fets i només us demano que em doneu aquesta llicència, perquè no sé escriure d'una altra manera.

No llegireu una biografia plana, ja ho veieu, fins i tot a mi a vegades se m'escapa de les mans per tota la complexa dimensió que hi ha en aquesta dona.

Només voldria que aquestes ratlles anessin més enllà dels fets històrics i biogràfics, i que en tancar la darrera pàgina del llibre us sentíssiu en pau amb vosaltres mateixos.

Si això succeeix voldrà dir que he sabut traspasar-vos entre línies l'esperit d'Elisabeth Eidenbenz.

1. L'inici de tot

El meu pare era molt rigorós amb els procediments de la vida, però jo, la cinquena de sis germans, necessitava fer-me a mi mateixa. Va ser així com vaig marxar a Dinamarca per treballar com a mestra dins l'estructura del Servei Civil Internacional. Allà em vaig sentir lliure de pensament, d'acció, era jo, el que pensava jo i prou. Allà va néixer la meva vocació d'ajudar les persones que tenim més a prop. Tenia vint-i-dos anys, era jove, amb ideals i em menjava el món.

Així comença explicant la seva vida Elisabeth Eidenbenz. Va néixer a Wila, un petit poblet a prop de Zuric, el 12 de juny de 1913.

És la penúltima de sis germans, filla d'un pastor protestant luterà, i el seu diminutiu és Bethli.

La figura del pare és omnipresent dins els records de la seva infantesa, eclipsant el paper de la mare que gairebé no surt quan evoca aquests anys, relegada sempre a un segon pla dins l'estructura domèstica per tirar endavant les sis criatures.

La seva formació és molt rígida, tal com toca a la filla d'un pastor protestant de Zuric, però tanmateix és la base del seu caràcter estricte i que li servirà per desenvolupar les seves dots organitzatives i resolutives anys després com a directora de la Maternitat d'Elna.

L'educació i la cultura eren conceptes prioritaris dins l'escala de valors de la família Eidenbenz, a més d'altres valors inherents, com ajudar els més necessitats. La mateixa Elisabeth diu: *estendre la mà per oferir ajuda era una cosa normal a casa*

des de sempre... del pare en vaig aprendre el valor de la paraula compromís.

Diu que va ser una nena feliç. L'afecte de la seva família es va anar acumulant dins seu, i quan venien temps difícils, el record d'aquells anys d'infantesa la reconfortava.

Amb disset anys l'Elisabeth decideix estudiar Magisteri, una carrera que serà la plataforma del seu futur treball social.

Amb tot, la petita Bethli necessita aire i quan acaba els seus estudis de Magisteri marxa a Dinamarca. Aquell viatge va ser un punt d'inflexió en la seva vida. Pot decidir per ella mateixa, està lluny de l'estructura familiar i comença a relacionar-se amb altres joves del seu temps que li ensenyen una perspectiva diferent de la solidaritat. Ella es comença a moure dins els cercles del Servei Civil Internacional (SCI).

A través de l'SCI comença a fer classes per a adults, perquè entén que la cultura és un dret de totes les persones, i ho fa des del voluntariat.

Per a mi era nou ensenyar a persones adultes, la majoria estaven a l'atur, hi havia una gran crisi a tot Europa i l'onada del crack del 29 es notava aleshores.

Aquella escola va ser un bon camp de proves per a mi, per aplicar la pedagogia que havia après fent Magisteri.

Els seus companys de l'SCI la tracten com a una igual, tant homes com dones treballen plegats.

Des del primer dia em va captivar l'ambient de cordialitat, la companyonia, la perspectiva de transmetre al món la bondat i la justícia. Aquella atmosfera em va contagiar de veritat, estava fascinada. Notava que em trobava en un altre univers, un món que de fet no m'era desconegut, ja que gràcies al meu pare havia après a fer caritat, però allò era diferent, m'ensenyaren com valorar les persones tal com eren i fomentaven la nostra iniciativa perquè actuéssim per nosaltres mateixos. Tots treballàvem de manera gratuïta i altruïsta, amb molta dedicació.

Són els seus anys utòpics, rebels, on descobreix que pot canviar el món. Entenien que l'únic camí que pot portar el renaixement de la humanitat és l'amor per damunt de tot. El mal naixia de l'odi.

Les reunions, les trobades amb altres joves li apropen una altra realitat. Creuen fermament que la pau no és només un ideal, sinó que es pot fer possible si tots treballen units, creant així les bases d'una solidaritat entre pobles que impedeixi noves guerres en un futur.

No hem d'oblidar que l'Elisabeth i els seus coetanis van viure la seva infantesa enmig de la Primera Guerra Mundial. Una guerra que va deixar una petja inesborrable en els centreeuropeus, i per tant, sabien de què parlaven.

Teoritzaven molt sobre la guerra i la pau, sempre seguint els postulats de Pierre Ceresole, fundador de l'SCI, que ja l'any 1920 havia endegat un primer Camp de Treball Internacional prop de Verdum (França) per emprendre una tasca de reconstrucció d'aquella zona tan devastada per la guerra. Era la primera temptativa de reconciliació que feia servir com a mitjà un servei amb voluntaris, no retribuït. Eren les primeres ONG del nostre món contemporani, que permetien que homes i dones de diferents nacionalitats, que poc abans havien combatut els uns contra els altres, treballessin plegats.

No hi ha gaires noms propis en aquesta etapa. L'Elisabeth ho recorda com un col·lectiu de persones que s'ajudaven. Només un nom, Rodolfo Olgiatti, responsable de l'SCI a Suïssa és la seva baula dins la xarxa solidària.

D'ell en recordo la seva energia contagiosa, la seva bondat i compromís. Despertava la simpatia i l'admiració de tots els qui l'envoltaven. Treballava sense parar nits i dies sencers. Tenia molt bon humor i alhora la seva extraordinària fortalesa ens animava a tots...

Uns anys més tard seria precisament Rodolfo Olgiatti qui la convenceria per anar de voluntària a Espanya durant la Guerra Civil.

Elisabeth recorda aquells temps com a bàsics per comprendre la seva manera de ser. Allà es va formar el seu esperit pacifista, en saber buscar sempre la conciliació.

Per ella va ser l'entrada a l'etapa adulta, *de manera molt ràpida*, com diu ella mateixa, on de seguida va entendre que la vida són dues cares de la mateixa moneda: alegries i felicitat per una banda, i desgràcies i tragèdies per l'altra.

Segons com caigui la moneda, et toca ara una cosa, ara una altra... acaba dient.

2. Elisabeth Eidenbenz com a voluntària d'ajuda humanitària a la Guerra Civil Espanyola

Amb vint-i-dos anys Elisabeth Eidenbenz ha seguit de prop el conflicte bèl·lic espanyol. Continua dins l'òrbita del Servei Civil Internacional des de Suïssa, on se centrarà en subxarxes de pacifistes cristians, corrents de pensament anomenats «Moviment per la Pau i la Reconciliació», on també s'inclouran activitats dels postulants evangèlics que volen transformar la moral cristiana i que es troben amb els intel·lectuals que beuen de les fonts de l'humanisme.

De seguida entenen que han de lluitar contra les guerres amb la no-violència, creant activitats alternatives al servei militar, precursors de l'objecció de consciència. No al militarisme ni a les guerres, però amb la Guerra Civil Espanyola hi ha un component nou, que són les víctimes innocents de la rereguarda.

Fins aleshores les guerres havien tingut lloc al camp de batalla, en les trinxeres, i la societat civil només es veia afectada si estava a prop del front. Però en el conflicte bèl·lic espanyol, les bombes queien també sobre les ciutats allunyades de la línia de foc, iniciant així el concepte de terrorisme modern.

Els morts i ferits no eren només les tropes de soldats, també hi havia dones, nens, gent gran... en definitiva, societat civil que entrava de ple dins una nova necessitat de socors. Fins aleshores l'ajuda humanitària se centrava en les zones sinistrades de les trinxeres. La Guerra Civil Espanyola va encetar, dissortadament, una nova demanda. Calia ajudar persones innocents,

desvalgudes, i va ser llavors quan Elisabeth Eidenbenz va passar de la teoria a l'acció.

Rodolfo Olgiatti els explicava que havien de tenir resposta a les noves formes de guerra, on ja no hi havia línia de front definida i en què la mort arribava a la porta de les cases.

L'Elisabeth veu com les grans democràcies europees signen el Pacte de No Intervenció, deixant el govern legítim de la República sol davant del feixisme. Només la societat civil més compromesa respon, sempre, però, fora de l'àmbit governamental.

Hi ha diversos moviments a tot Europa, que van des de les activitats més passives, com cartes, manifestos de protesta, manifestacions, etc., fins a les més actives com l'arribada a Espanya dels brigadistes internacionals, quàquers i voluntaris que no dubten ni un moment a prendre partit sobre el terreny, jugant-se la vida, si cal. Uns per ideals i d'altres per motius més humanitaris.

A Suïssa, tot i la seva reconeguda neutralitat, també hi ha una presa de consciència. Les notícies que arribaven de Madrid, bombardejat contínuament pels avions de Franco, deixant moltes famílies sense casa, nens orfes, perduts dins la misèria... Apareixia una nova forma de violència desconeguda fins aleshores que feia més punyent la impotència de moltíssimes persones que no estaven d'acord amb la passivitat dels seus governs.

L'Elisabeth i els seus companys sabien que encara no hi havia cap conveni internacional per a la protecció de la població en cas de guerra, era la primera vegada que passava, però entenien que alguna cosa s'havia de fer, era un deure humanitari. Tenir cura dels qui pateixen estava dins l'ideari que havia après Elisabeth Eidenbenz, i no va dubtar ni un moment a marxar cap a Espanya.

Ho tenia molt clar, havia d'anar a Espanya. Allà hi havia moltes persones innocents que necessitaven ajuda. Fins aleshores no-

més havia escoltat paraules i ara podia posar en pràctica tota la doctrina en què creia. No hauria estat coherent quedar-me a casa. Sabia que seria perillós, i sí, vaig tenir por... però la lluita per ajudar pesava més, em comportava com si la por no existís, alguna cosa m'impulsava a actuar, sabia que era el meu deure, que ho havia de fer, que no podria viure de cap altra manera. És clar que hi havia moments de debilitat, de temor, com tothom, però tenia cap altra elecció?

Rodolfo Olgiatti havia anat a Madrid com a secretari del Servei Civil Internacional, i havia ofert el seu ajut a una població civil devastada, però calia trobar el canal políticament correcte per a aquesta ajuda.

El govern suís, que reconeixeria la legalitat del govern de Franco ben aviat, el 14 de febrer de 1939, només deixava fer beneficència cristiana. Una contradicció difícil d'explicar si volem encaixar, per una banda, la caritat amb Franco, i per l'altra, la pretesa neutralitat suïssa, que de facto s'alineava amb un dels bàndols quan l'octubre de 1938 concedia al govern franquista préstecs del fons de la Societat de Bancs Suïssos.

Però de cara a la galeria, amb els voluntaris, les accions s'havien de dur a terme dins la més estricta neutralitat, i per descomptat, no hi entraven associacions humanistes de cap color polític. Calia fer una mena de comitè que englobés tots els col·lectius suïssos, uniformitzant així aquesta iniciativa.

Naixia el comitè neutral de treball per als nens d' Espanya, que havia de respectar la neutralitat en tot moment, tal com detalla un document intern del govern suís, signat per J. Park i dirigit a Olgiatti.

... Cal estar atent que durant el vostre treball humanitari no es prioritzï cap bàndol polític, ja que les víctimes innocents són a tots dos territoris, deixant constància de la nostra imparcialitat, sent aquesta norma prioritària, perquè s'atén a la neutralitat que sempre hem manifestat en el conflicte d'Espanya...

Olgianti es posa en contacte amb els comandaments de les dues Espanyes, la franquista i la republicana, però només troba resposta en el bàndol republicà. Franco li denega incomprendiblement l'entrada de voluntaris dins del territori nacional, i tot i les ganes de preservar la neutralitat, els activistes del Servei Civil Internacional de la delegació suïssa entren només a l'Espanya republicana.

La mateixa Elisabeth no entén encara ara la postura del govern de Franco, ella creu que hi havia víctimes innocents en tots dos bàndols i que només la supèrbia del dictador el feia tan cec.

No entenc per què no ens va deixar entrar, havíem descartat voluntaris que formaven part d'altres associacions d'ajuda humanitària de corrent comunista, justament per fer prevaldre la nostra neutralitat. En aquell moment no ho vaig entendre, jo no tenia un color polític, em sentia neutral com el meu país, i tan sols volíem ajudar... amb el pas dels anys he vist que la prepotència de qui se sap guanyador no vol caritat, però aleshores jo encara no ho sabia...

Amb el terreny d'acció més definit, el govern republicà demana ajut al comitè, bàsicament per als nens, que quantificà en gairebé mig milió els infants que passaven gana dins l'Espanya republicana en guerra.

A principis de l'any 1937 es crea a Barcelona una comissió internacional d'ajuda als nens víctimes de la Guerra Civil Espanyola, amb la percepció clara que els nens i les seves necessitats seran la màxima prioritat.

L'Elisabeth veu que podrà ajudar des de la seva condició de mestra, que intentarà conciliar l'aprenentatge dels nens tot i les bombes. És així com demana entrar en un dels primers combois de voluntaris cap a Espanya.

No sabia què hi trobaria, a Espanya, jo només em cuidava de portar llibretes, llibres, llapis... tenia aquella ingenuïtat de pensar que llegint ompliria estómacs, que aprenent a escriure oblidarien

les bombes. Quan vaig arribar vaig veure nens espantats, famèlics, era la primera vegada que veia la mort de prop. Tot era molt pitjor del que m'havia imaginat.

Vaig observar-ho tot en silenci, tenia ganes de plorar però no vaig vessar cap llàgrima. Vaig deixar les caixes de llibretes i llibres sense obrir. Començava una nova vida, no estava preparada per a aquella guerra, ara ho veig, però no vaig defallir. Allà em vaig enfortir, aprenent a ajudar tothom qui ho necessitava, sense pensar-m'ho ni un sol moment.

3. *Elisabeth Eidenbenz enmig de les bombes*

Entre l'abril de 1937 i el febrer de 1938, els primers grups de voluntaris suïssos, entre ells l'Elisabeth, comencen les seves tasques d'ajuda humanitària dins el territori republicà. Havien calgut molts mesos per formalitzar els tràmits burocràtics, recollir material, menjar, roba, medicaments... Però els voluntaris ja no marxarien d'Espanya fins al febrer de 1939, en plena retirada cap a França.

S'instal·len a Burjassot (València), en una casa on ja hi ha altres voluntaris de diferents col·lectius.

Arriben amb quatre camions i un autobús per fer-hi tasques d'evacuació. El nom d'aquest autobús és significatiu, *Zwingli*, per Ulrich Zwingli, que juntament amb Calvino segueix les tesis protestants de Luter. *Zwingli*, molt lligat a Zuric, ja que el seu ajuntament dona suport a les seves variacions protestants, és un nom mític per als suïssos de Zuric.

El fet que un autobús d'ajuda humanitària suïssa porti el seu nom dona pistes dels components espirituals dels quals es nodrien els voluntaris.

De fet, la mateixa Elisabeth ja ens demostra més tard com els noms propis són importants per deixar missatges implícits, llegir entre línies per entendre millor les accions. Quan està a la Maternitat d'Elna, també ella posa nom al seu cotxe, *Rocinante* en una clara al·lusió al Quixot, donant a entendre que ella també lluitava contra gegants.

Oh sí, l'autobús Zwingli es deia així per Ulrich Zwingli, defensor de les tesis protestants del meu país. Era important per a no-

saltres tenir una identificació d'on veníem. La petita creu blanca de Suïssa sempre estava present en el dia a dia. Els símbols marquen una identitat però s'ha de vigilar que no siguin excloents, sinó que serveixin de pont per a d'altres cultures, i per poder expressar més enllà només amb una mirada.

Per exemple, els quatre camions que dúiem, a banda de l'autobús Zwingli, també tenien nom: Pestalozzi, Dunant, Wilson i Nansen. El primer, Pestalozzi, de Zuric, va ser un dels pares de l'educació social, treballava amb nens pobres i els donava educació. I els altres tres camions restants portaven noms de persones que han estat dotades amb el premi Nobel de la Pau. Com veu, els noms no es posaven perquè sí.

Un document de l'arxiu de l'SCI mostra clarament aquesta voluntat de personalitzar l'ajuda humanitària.

Els camions porten el nom de quatre grans prohoms... Enrique Pestalozzi, qui en temps de patiment a Suïssa, va acollir amb afecte nens orfes que va instruir de manera desinteressada perquè en un futur, aquests nens fossin homes responsables i no fruit de la seva desgràcia... Henry Dunant, fundador de la Creu Roja Internacional, que amb el seu sentit de fraternitat entre pobles, paliava les diferències en temps de guerra... Fridjotf Nansen, que no només va tenir l'audàcia de la conquesta del Pol Nord, sinó que també va contribuir a treballs de rescat de milers de refugiats grecs i armenis en temps de guerra, creant el passaport Nansen per a molts apàtrides... i Woodrow Wilson, fundador de la Societat de Nacions, que sempre va treballar en favor de la pau entre els pobles... Amb aquests quatre noms nosaltres tenim el repte d'intentar seguir el seu esperit, i els seus ideals de pau i justícia ens han d'assenyalar el camí correcte de les nostres accions aquí, en la guerra d'Espanya, malgrat que ens adonem que la nostra aportació serà modesta i només serà una gota d'aigua dins el foc de patiment en què s'ha submergit el poble espanyol...

Aquesta manera tan especial de mostrar la identitat dels voluntaris neix del seu esperit humanista. Elisabeth em mostra una circular interna que encara guarda, amb data de 20 de juny de 1937, en què es pot llegir: «Pacifistes amb pics i aixades en pro de la fraternitat internacional». Diu així:

Quan tots els estats es preparen per a la guerra, què pot fer un individu en solitari en favor de la pau? Quan totes les cancelleries europees no volen mirar el desastre i reclamen més armament i més homes per a la guerra futura, no és una cosa fàcil per als nostres homes i dones mantenir viu l'esperit de la fraternitat internacional, i s'ha d'aprofitar fins al més petit detall per explicar que la pau és l'única sortida per a la humanitat... Després de l'IGM, van ser necessaris pics i aixades per refer tota la zona d'Esnes-Verdun, al nord de França... Ara, vint anys més tard, ens cal menjar, roba i medicaments per als nens d'Espanya, enfonsada en una guerra... Hem d'explicar qui som i com som. La nostra creu blanca ens identifica com a voluntaris suïssos, i el nom dels nostres camions carregats d'ajuda humanitària explica la nostra voluntat d'estendre la pau...

Elisabeth recorda una i altra vegada la importància dels noms dels camions, i ella mateixa va utilitzar aquest sistema per tenir referents en cada moment.

Quan estava a la Maternitat d'Elna, la realitat d'allà responia a Espanya, la majoria de mares eren espanyoles, i per tant, les habitacions havien de portar el nom de les seves ciutats, per això es deien Barcelona, Bilbao, Santander, Madrid... i el cotxe que teníem, Rocinante, com el cavall del Quixot. Tot ha d'estar pensat per no perdre l'origen de les teves accions, ni de les motivacions que t'han impulsat a fer-les.

A Burjassot les coses no són fàcils, arriben en plena guerra, i enmig de quàquers anglesos i americans, membres jueus de la JOINT i altres voluntaris de diferents nacionalitats nòrdiques, es preparen per repartir menjar i començar a treballar sobre el terreny.

L'Elisabeth aprèn de cop el xiulet de les bombes i la desesperació dels que es queden sense casa. Són unes imatges que no se li han esborrat mai de la memòria. Com diu ella mateixa: *de vegades només podies donar la mà als qui morien al teu costat, recollint-ne els darrers sospirs.*

L'horror dels bombardeigs contra objectius civils era espantós, els avions feixistes bombardejaven cada dia, era un dels grans crims dels feixistes, matar dones i nens. La Guerra Civil va crear precedents en molts aspectes, i també els bombardeigs a les poblacions indefenses de la rereguarda.

Davant la cruesa d'aquells actes comences a pensar que els valors de la legalitat i els ideals no són suficients per justificar una guerra, res no valia tot el sofriment que veia al meu voltant.

A Burjassot va començar a ser conscient que la societat que havia somiat no era possible, no existia... però no es va rendir perquè veia que amb l'esforç de tots ells podien alleugerir els estralls de la guerra, i quan aquesta acabés potser seria el moment d'anar més enllà per demanar una vida millor per a tot-hom, més solidària, per a les noves generacions. Però tot i com ella diu, cada generació posa les esperances en la generació següent, sense adonar-nos que els nostres fills són el nostre mirall.

Oh els joves... no és el mateix haver patit una guerra que viure dins la confortabilitat d'un món en pau. Aquells nens de la guerra espanyola, molts d'ells van quedar orfes i es van criar enmig de l'odi. Ells han estat la següent generació i em sembla que no van saber aprendre gaire sobre els valors de la pau, perquè en les guerres no es busca mai la pau sinó la victòria.

*I així hi ha vencedors i vençuts, sense reconciliació, només co-
vant el ressentiment.*

Elisabeth va entendre les complexitats d'una guerra civil entre persones d'una mateixa nacionalitat on es defensaven ideals i prioritats diferents.

No hi ha cosa pitjor que una guerra civil, on s'enfronten germans de sang, on s'estimula l'odi entre famílies, veïns... és un cul de sac perquè quan tot s'acaba aleshores ningú no és capaç de perdonar.

El món està ple de ressentiment perquè la gent no perdona, no oblida, i ara que parlem de la memòria històrica, molta gent diu, *perdono però no oblidó.*

El perdó és personal, si una persona ha perdut un familiar per culpa d'una guerra, al front, no pot culpar tota una societat que no va saber reconduir aquell conflicte bèl·lic, però si una persona perd un familiar a mans d'un assassí, fins i tot dins d'una guerra, com van ser les repressions i revenges personals, només li queda una manera de perdonar, que és estimant.

Però això no és fàcil perquè no només ho has de voler, sinó que t'ha de sortir de dins, i tot i que pot semblar utòpic, per més que busquis, aquesta és l'única sortida de la humanitat si vol sobreviure, ha de passar de la guerra a la pau. Després ja buscarem com apliquem aquesta cultura de la pau en el dia a dia i que no sigui només una utopia, però la recepta és aquesta: com més donaràs, més rebràs.

I no cal que oblidis, però el record dels fets no pot ser mai venjatiu, perquè aquest sentiment de venjança fa mal a qui el té, et rosega per dins, no porta enlloc.

Elisabeth Eidenbenz és capaç de parlar dels conceptes *perdó* o *pau* enmig dels records de la guerra. És d'aquesta manera com el seu relat biogràfic incorpora pensaments i reflexions que només surten quan el pas dels anys et dona una perspectiva diferent a la immediatesa.

Ella va viure de prop la violència irracional dels enfrontaments entre els dos bàndols, sobretot quan ja portaven uns mesos a Burjassot i van decidir anar una passa més enllà i ampliar el seu radi d'acció fins a Madrid.

Rodolfo Olgiatti, el cap de l'SCI a Espanya, viatjava contínuament pel territori republicà veient les desgràcies dels grans

bombardejos de Madrid. Demana ampliar la logística d'ajuda humanitària fins a la capital i reclama més voluntaris en una carta datada el febrer de 1938. Diu així:

He vist que cal ampliar el nostre radi d'acció, i les evacuacions de Madrid seran prioritàries. Establirem rutes d'evacuació des de la capital fins a cinc destinacions. Tembleque, Múrcia i Alacant, passant per Albacete. València i Burjassot passant per Tarancón i Requena, i des de Burjassot enviarem nens cap a Barcelona per les colònies que ja estem obrint a Reus i Igualada.

Em falten camions d'evacuació. Per als xofers ja he trobat un bon espanyol, en Jesús, que sempre troba conductors espanyols disposats a ajudar-nos. A Burjassot tenim el nostre centre d'operacions. Ja han arribat els nous voluntaris que cuiden els nens que arriben espantats dels bombardeigs de Madrid. Hi ha la infermera Elisabeth Kasser i la jove Bethli Eidenbenz, que fan una tasca extraordinària amb els nens.

Necessitem de tot, però el més urgent ara són els camions per a les evacuacions.

La central de l'SCI a Berna no sempre pot atendre les demandes d'ajuda fetes per Rodolfo Olgiatti. Els recursos són limitats, tal com queda patent en aquest correu intern:

No podrem atendre més del que vam programar en la seva darrera reunió, aquí a Berna. No obstant, hem pogut arreglar un camió més per a vosaltres, en Dufour. Podeu utilitzar els altres camions, en Wilson, en Nansen, en Pestalozzi i en Dunant com a portadors de persones, ara que ja estan sempre en territori espanyol. No penso que sigui gaire difícil adaptar-los per fer evacuacions... No tenim més infermeres, per això vam deixar venir la jove Bethli, que malgrat ser mestra, pot aprendre ràpid les tasques d'infermeria al costat d'Elisabeth Kasser... Cal tenir cura de la imparcialitat, i durant les evacuacions no es pot negar mai el socors a cap persona no republicana.

Elisabeth, la jove Bethli, com la coneixien tots a Burjassot, aprèn ràpidament les tasques de primers auxilis sanitaris, que tant li servirien a la Maternitat d'Elna.

Vostè era la més jove? Per això l'anomenaven amb el diminutiu Bethli?

Sí, era la més jove d'edat de tots els voluntaris de Burjassot, però no em deien Bethli per la meva edat, sinó perquè hi havia una altra Elisabeth.

Burjassot era una mica el nostre quarter general. Allà ens aplegàvem moltes persones, la casa era gran, era al carrer Colón número 42, encara me'n recordo... i teníem contacte freqüent amb el centre Pablo Iglesias de Múrcia, on s'estaven quatre mil refugiats. Havíem de gestionar l'alimentació per a tota aquella gent i contínuament estàvem demanant més menjar i més roba a Suïssa.

Va arribar un nou camió, amb el nom de Dufour, un altre prohom suís, un dels primers impulsors de la Creu Roja... ja veu que això dels noms no va sorgir a la Maternitat d'Elna...

Ja teníem cinc camions i un autobús i decidírem ajudar en les evacuacions que es feien de Madrid. Començàrem el maig del 37.

Allò va ser entrar dins l'infern. Hi havia ferits pertot arreu, pels carrers, morts a les cunetes... Aprofitàrem una vella església per començar a reagrupar la gent sense sostre. Estàvem en el rovell de l'ou de la guerra, recordo l'eslògan «No Pasarán» pintat a moltes parets. Jo gairebé sempre em quedava a Burjassot per esperar els combois de retorn, sempre amb angoixa perquè sabia que circulaven per aquelles carreteres sota les bombes. Els camions anaven amb els fars apagats o pintats de blau per evitar ser vistos pels avions.

Quan arribaven amb els evacuats començava la feina de veritat per a mi. De seguida vaig veure que tenia dots organitzatives i m'encarregava de repartir roba i menjar amb un mínim d'ordre. A vegades veia infants amb els ulls tristos i això em trencava el

cor. Però els nens tenen una capacitat molt gran per sobreviure en la desgràcia, i els feia gràcia que jo no parlés bé la seva llengua, i somreien...

Em sentia útil i pensava que els nens no tenien cap culpa d'aquella guerra d'adults, i allà vaig començar a entendre que havia de prioritzar les meves energies per als més desvalguts, els nens.

Hi havia molts nens i nenes, uns més tímids i d'altres realment expeditius, però vaig adonar-me que a una criatura poca cosa li cal per ser feliç.

Sovint la felicitat rau en la inexistència de béns materials. Ho he vist de prop en els infants del tercer món que no tenen gairebé res i són més feliços que els del primer món, que van acumulant joguines, ordinadors i estan calents a casa seva. No s'ha fet la pregunta de per què passa això?

La meva resposta és perquè molts nens del primer món són esclaus del seu consumisme, après dels seus pares, és clar. No saben valorar les coses immaterials que són les que t'ensenyen el significat de la paraula llibertat. Si de petits ja no aprenen aquest concepte, de grans és difícil que trobin la felicitat.

Aquells nens, malgrat la guerra, sabien aprofitar el temps per refer-se. Mig nus i descalços, perquè feia calor, es ruixaven amb l'aigua del càntir.

Jo me'ls mirava de lluny i pensava que no eren conscients de la tragèdia que estaven vivint, i segurament era així, però em sentia feliç de col·laborar perquè no paressin de riure. Quan tens tanta mort i destrucció al teu voltant, el somriure d'un nen és impagable.

Escoltant el seu testimoni m'adono que malgrat la cruesa de la guerra, l'Elisabeth estava amb els cinc sentits oberts al món, estava fent el que més anhelava, ajudar els altres. Ara sí que la seva vida tenia un sentit, es relacionava amb més persones totes unides per un ideal, agermanades en la solidaritat per socórrer les víctimes de la guerra.

Ella havia arribat per ensenyar i va entendre de seguida que era justament al revés. D'entrada no sabia espanyol, que va xampurrejar de seguida en la quotidianitat de la casa de Burjasot. Va haver d'aprendre, no només l'idioma, sinó altres costums, acostumar-se a un clima més calorós, a conèixer les dones d'Espanya tan diferents al seu model centreeuropeu.

Aquí les dones només coneixien quatre verbs: cuinar, cosir, parir i plorar.